

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНИХ УМІНЬ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН З ВИКОРИСТАННЯМ ІНФОРМАЦІЙНО-КОМУНІКАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

У статті розглядаються деякі аспекти формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін у сучасних умовах розвитку суспільства. Описується структура професійних умінь учителів гуманітарного профілю та обґрунтовується модель формування вищезазначених умінь з використанням інформаційно-комунікаційних технологій. Визначено мету, принципи та сучасні підходи до формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін. Особлива увага приділяється опису технології формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарного профілю в інформаційному суспільстві, яка включає в себе зміст, форми, методи, засоби, педагогічні умови та етапи формування цих умінь засобами ІКТ. Розроблено критерії, показники та рівні сформованості професійних умінь вчителів гуманітарних дисциплін. Зроблено висновок, що реалізація розробленої моделі передбачає впровадження технології формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін з використанням ІКТ у навчально-виховний процес ВНЗ у системі бакалаврської підготовки студентів гуманітарних факультетів та експериментальну перевірку ефективності запропонованої технології.

Ключові слова: інформаційне суспільство, майбутні вчителі, професійна підготовка, професійні уміння, гуманітарні дисципліни, модель, методологічні підходи, педагогічні умови, принципи, методи, засоби, етапи, інформаційно-комунікаційні технології.

Елена Зимовец. Модель формирования профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин с использованием информационно-коммуникационных технологий

В статье рассматриваются некоторые аспекты формирования профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин в современных условиях развития общества. Описывается структура профессиональных умений учителей гуманитарного профиля и обосновывается модель формирования вышеупомянутых умений с использованием информационно-коммуникационных технологий. Определены цели, принципы и современные подходы к формированию профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин. Особое внимание уделяется описанию технологии формирования профессиональных умений будущих учителей гуманитарного профиля в информационном обществе, которая включает в себя содержание, формы, методы, средства, педагогические условия и этапы формирования этих умений средствами ИКТ. Разработаны критерии, показатели и уровни сформированности профессиональных умений учителей гуманитарных дисциплин. Сделан вывод, что реализация разработанной модели предусматривает внедрение технологии формирования профессиональных умений будущих учителей гуманитарных дисциплин с использованием ИКТ в учебно-воспитательный процесс вузов в системе бакалаврской подготовки студентов гуманитарных факультетов и экспериментальную проверку эффективности предлагаемой технологии.

Ключевые слова: информационное общество, будущие учителя, профессиональная подготовка, профессиональные умения, гуманитарные дисциплины, модель, методологические подходы, педагогические условия, принципы, методы, средства, этапы, информационно-коммуникационные технологии.

Olena Zymovets. A Model for the Formation of Professional Skills of Prospective Teachers of the Humanities Using Information and Communication Technologies

The article deals with some aspects of the formation of future humanitarian teachers' professional skills in modern society. The structure of professional skills of teachers of the Humanities is described, the model of forming the skills mentioned above with the use of Information and Communication Technology is substantiated. The goals, principles and modern approaches to forming professional skills of future teachers of the Humanities are determined. Particular attention is paid to the description of the technology of forming professional skills of prospective teachers of the Humanities in the Information Society that includes the content, forms, methods, tools, pedagogical conditions and stages of the formation of these skills by means of ICT. Criteria, indicators and levels of professional skills of teachers of the Humanities are developed. It is concluded that the implementation of the developed model involves the introduction of the technology for the formation of future humanitarian teachers' professional skills with the use of ICT into the educational process of higher education institutions in the system of humanitarian students' bachelor training and experimental testing of the suggested technology.

Key words: Information Society, future teachers, professional training, professional skills, the Humanities, model, methodological approaches, pedagogical conditions, principles, methods, tools, stages, Information and Communication Technology.

Постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими і практичними завданнями. Професійна діяльність сучасного педагога здійснюється у суспільстві, де основним продуктом є інформація. Щоб подолати виклики сьогодення та відповідати вимогам інформаційного суспільства, вчитель має володіти комплексом професійно-педагогічних умінь, пов'язаних з його готовністю до швидких змін в освітньому просторі, орієнтацією у зростаючому потоці інформації та використанням електронних освітніх ресурсів. Формування цих умінь неможливе без використання сучасних цифрових засобів, оскільки саме вони створюють середовище, яке надає можливість майбутнім учителям, у тому числі й гуманітарних дисциплін, підготуватись до професійної діяльності в інформаційному суспільстві. Але застосування засобів ІКТ має бути комплексним і системним. Тому постає потреба у розробці цілісної моделі формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарного профілю засобами інформаційно-комунікаційних технологій.

Аналіз основних досліджень і публікацій із зазначеної проблеми. Теоретико-методологічні аспекти професійної підготовки вчителів окреслені у наукових працях Н. В. Кузьміної, І. А. Зязюна, В. О. Сластьоніна, О. А. Абдуліної, А. М. Алексюка, С. І. Кисельгофа, О. А. Дубасенюк, К. К. Платонова, Л. О. Хомич, С. С. Вітвицької та ін. Шляхи формування педагогічних умінь вчителя висвітлені у роботах О. І. Бульвінської, О. М. Семенов, О. А. Остряньської, Т. О. Скрябіної, Ю. І. Пасова, А. М. Старевої, В. В. Баркасі, М. М. Букача тощо. Основним принципам гуманізації та гуманітаризації освіти присвячені дослідження Г. П. Васяновича, С. У. Гончаренка, В. Г. Кремінія, В. П. Беспалька, А. П. Маркова та ін. Підготовка вчителя-гуманітарія до застосування інформаційно-комунікаційних технологій розглянута у публікаціях Л. І. Морської, Л. Ф. Панченко, Р. С. Гуріна, Г. А. Дегтярьової, О. П. Значенко, О. А. Подзигун та інших. Проте, поза увагою науковців залишається, на нашу думку, питання створення цілісної

моделі формування професійно-педагогічних умінь майбутніх учителів гуманітарного профілю з використанням засобів ІКТ.

Метою статті є обґрунтування авторської моделі формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін (далі – ГД) з використанням ІКТ у системі професійної підготовки та опис структурних компонентів цієї моделі.

Виклад основного матеріалу з обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Спираючись на наукові праці В. О. Сластьоніна, Н. В. Кузьміної та О. А. Острянької [1; 2; 3], нами було визначено поняття *«професійні вміння вчителя гуманітарних дисциплін в інформаційному суспільстві»* як володіння гнучкою системою усвідомлених, цілеспрямованих, взаємопов'язаних розумових і практичних дій, які дозволяють учителю ГД успішно виконувати навчально-виховні функції на загальнопедагогічному, гуманітарно орієнтованому та предметно-методичному рівнях, використовуючи традиційні та інноваційні технології, зокрема, засоби ІКТ, в умовах, що змінюються. Згідно з нашою класифікацією, професійні вміння вчителя ГД поділяються на 3 класи: 1) клас загальнопедагогічних умінь; 2) клас гуманітарно орієнтованих умінь; 3) клас предметно-методичних умінь. У межах кожного класу вміння можна поділити на такі групи: гностичні, проектувальні, конструктивні, організаторські, комунікативні та інформаційно-практичні. Інформаційно-практичні вміння є інтегральними і передбачають здатність вчителя ГД використовувати інформаційно-комунікаційні технології у навчально-виховній діяльності [4, с. 42-43].

Формування вищезазначених умінь є складним процесом, для успішної організації якого вважаємо необхідним використати метод моделювання. Термін «моделювання» тлумачиться в науці як дослідження процесів, явищ або систем об'єктів за допомогою побудови та вивчення їх моделей. Під моделлю (від лат. *modulus*, міра, зразок) розуміється аналог, образ об'єкту, процесу або явища, який використовується в якості його «заступника» чи «представника» [5]. У нашому випадку «оригіналом» виступає цілісний процес формування професійних умінь майбутніх учителів ГД. Отже, під *моделлю формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін з використанням ІКТ* будемо розуміти схематичний та наочний аналог процесу формування вищезазначених умінь у системі професійної підготовки фахівців. Така модель передбачає комплекс взаємопов'язаних компонентів (мети, змісту, підходів, принципів організації, педагогічних умов, форм, методів, засобів та етапів реалізації), здатних забезпечити позитивний результат цього процесу. *Метою моделі* є оптимізація процесу професійної підготовки майбутніх учителів ГД і формування їх професійних умінь засобами ІКТ.

Методологічні підходи до формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін визначаються нами як сукупність способів і прийомів організації педагогічної діяльності, які би забезпечили максимальну ефективність формування професійних умінь студентів-гуманітаріїв. У наших попередніх публікаціях ми довели, що такими підходами є системно-синергетичний, особистісно-діяльнісний, компетентнісний, технологічний та інтегрований [4, с. 44-47].

Під *принципами формування професійних умінь майбутніх учителів ГД з використанням ІКТ* будемо розуміти систему основних положень та правил організації навчально-виховного процесу у ВНЗ в умовах застосування інформаційних технологій, дотримання яких забезпечує максимальну ефективність формування професійних умінь студентів-гуманітаріїв. До них ми відносимо *загальнодидактичні принципи* (науковості, системності та послідовності, доступності, свідомості та активності, самостійності, наочності, міцності засвоєння знань, навичок і умінь, індивідуального підходу, емоційності) та *специфічні принци-*

ни (гуманізації, творчості, гнучкості, єдності теоретичної та практичної підготовки студентів, зв'язку з майбутньою педагогічною діяльністю) [6].

Процес формування професійно-педагогічних умінь засобами ІКТ може бути ефективним лише за реалізації певних умов, які мають забезпечити якісну підготовку майбутніх учителів ГД до педагогічної діяльності в умовах інформаційного суспільства. *Педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх учителів ГД засобами ІКТ* – це сукупність зовнішніх та внутрішніх чинників, обставин, форм, методів організації та матеріально-технічних можливостей здійснення навчального процесу, які би забезпечили максимальну ефективність використання ІКТ у формуванні всіх класів та груп професійних умінь майбутнього вчителя ГД. У процесі дослідження нами було виділено дві групи педагогічних умов, необхідних і достатніх для ефективного формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарного профілю з використанням ІКТ: суб'єктивні внутрішні (психологічні) умови та об'єктивні зовнішні (власне педагогічні) умови [7].

Однією з ключових умов, яка покликана забезпечити ефективність використання ІКТ у процесі професійної підготовки, є розробка та впровадження педагогічної технології формування професійних умінь майбутніх учителів ГД засобами ІКТ, що передбачає визначення послідовних етапів включення ІКТ у навчально-виховний процес. Опіраючись на етапи формування комплексних педагогічних умінь, запропонованих О. А. Остряньською [3], ми виділяємо такі *етапи формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін з використанням ІКТ*: 1) *мотиваційно-пізнавальний*; 2) *тренувально-виконавчий*; 3) *рефлексивно-творчий*.

Запропоновані етапи формування професійних умінь майбутніх учителів реалізуються у конкретних формах організації навчального процесу. Проаналізувавши загальноприйнятті форми організації навчання у вищій школі [8; 9] та врахувавши специфіку й можливості організації навчання з використанням засобів ІКТ, нами було виділено такі *форми організації навчально-виховного процесу*, спрямованого на формування вищезазначених умінь засобами ІКТ: 1) аудиторні форми (лекції, мінілекції, семінарські заняття, лабораторно-практичні заняття, відео-лабораторні заняття, методичні майстерні); 2) позааудиторні форми (укладання електронного портфоліо, семінари, вебінари, відеоуроки, дистанційні курси, звіти з педагогічної практики, самостійна робота, індивідуальна робота, науково-дослідницька робота).

Ефективність навчально-виховного процесу значною мірою залежить від методів, які обирає та застосовує викладач відповідно до поставленої мети. Вважаємо, що застосування засобів ІКТ надає можливість комбінувати традиційні методи навчання (словесні, наочні, практичні) з пошуково-дослідницькими та інтерактивними методами (метод «портфоліо», метод проєктів, метод мозкового штурму, кейс-метод, метод «вебквест», метод «цифрове оповідання» тощо). Окрім методів, наведених вище, ІКТ потребують застосування загальних методів пізнання (індуктивних, дедуктивних, методів аналізу, синтезу тощо).

Опіраючись на наукові праці Ю. І. Машбиця, Н. В. Морзе, Л. І. Морської [10; 11], а також виходячи зі специфіки професійної діяльності вчителів-гуманітаріїв, ми виділили такі умовні блоки *засобів ІКТ*, володіння якими необхідне майбутньому вчителю гуманітарного профілю: 1) педагогічні програмні засоби загального призначення (електронні енциклопедії, словники, навчальні ігри, інструментальні програми для створення власних ППЗ тощо) та спеціального призначення (тестові програми, програми-тренажери, електронні підручники, мультимедійні комплекси з конкретних гуманітарних дисциплін тощо); 2) прикладні програми (текстові, графічні та звукові редактори, табличні процесори, програми для створення презентацій та публікацій, бази даних тощо); 3) засоби Інтернет-технологій (онлайн-енциклопедії та словники, веб-сайти, блоги, вікі, подкасти, веб вести, аудіо- та відеоматеріали,

інтерактивні тести, онлайн-програми для створення власних електронних освітніх ресурсів, електронна пошта тощо). Однак, застосування ІКТ може бути ефективним лише за умови їх поєднання з традиційними нетехнічними засобами навчання, як-от живе слово викладача, підручники та посібники, різноманітні наочні дидактичні матеріали (історичні карти, графіки, картини, ноти та ін.), а також прилади, музичні та художні інструменти, витвори мистецтва тощо.

Останній компонент створеної нами моделі – це здійснення контролю, самоконтролю та оцінки результатів педагогічного процесу згідно з розробленими нами критеріями та показниками рівня сформованості професійних умінь. Під *критеріями сформованості професійних умінь майбутніх учителів ГД* розуміємо загальні підстави, на яких здійснюється оцінка сформованості їхніх професійних умінь. *Показниками рівня сформованості професійних умінь* вважатимуться конкретні критеріальні ознаки цих умінь, а *рівні сформованості професійно-педагогічних умінь* відрізнятимуться за наявністю та ступенем прояву певних ознак, які входять до складу відповідних умінь.

Взявши за основу критерії сформованості інформаційно-аналітичних умінь, запропоновані Є. М. Карпенко [12], вважаємо за доцільне виділити такі *критерії рівня сформованості професійних умінь майбутніх учителів ГД в інформаційному суспільстві*: мотиваційний, когнітивний, діяльнісний та інформаційно-технологічний. *Мотиваційний критерій* – це сукупність мотивів та потреб студента, які спонукають його до формування та вдосконалення власних професійних умінь. Показниками цього критерію є наявність мотивів і потреб формувати всі класи та групи умінь, зазначені нами вище. *Когнітивний критерій* – це обсяг та якість знань, необхідних і достатніх для здійснення педагогічної діяльності та формування всіх класів і груп умінь засобами традиційних та інноваційних технологій. Показниками цього критерію є обсяг та якість знань з психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних та фахових дисциплін, знань про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД у сучасних умовах, а також про шляхи формування особистості та вмінь учнів засобами традиційних та інноваційних технологій. *Діяльнісний критерій* – це ступінь реалізації всіх класів і груп умінь у процесі педагогічної діяльності. Показниками діяльнісного критерію є ступінь сформованості всіх класів і груп умінь. *Інформаційно-технологічний (інтегральний) критерій* виявляє ступінь володіння студентами такими засобами ІКТ, як педагогічні програмні засоби, прикладні програми та Інтернет-ресурси для здійснення навчально-виховної діяльності. Показниками цього критерію є наявність мотивів і потреб формувати інформаційно-практичні вміння, обсяг та якість знань щодо сутності та практичного застосування засобів ІКТ, а також ступінь сформованості інформаційно-практичних умінь.

Опираючись на визначені нами критерії та показники, виділяємо чотири *рівні сформованості професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін*: високий, достатній, середній та низький. *Високий рівень* передбачає наявність усіх ознак, властивих показнику. Студент володіє міцними знаннями про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД, має чіткі мотиви та потреби формувати всі класи та групи професійних умінь, знає шляхи їх формування; усвідомлює свою роль не тільки як вчителя-предметника, але й педагога, покликаного готувати своїх вихованців до життя в інформаційному суспільстві, виховувати в учнів світогляд у дусі гуманізму і поваги до традицій і культур інших народів, розвивати особистість учнів; прагне використовувати не тільки традиційні, а й інноваційні технології, включаючи ІКТ. *Достатній рівень* характеризується наявністю більшості ознак за кожним критерієм. Студент володіє основними знаннями про сутність і структуру професійних умінь учителів ГД, має мотиви та потреби їх формувати, але не завжди добре розуміє важливість всіх класів і груп умінь, вважаючи деякі з них другорядними. Достат-

ній рівень передбачає добре володіння базовими знаннями з психолого-педагогічних, соціально-гуманітарних і фахових дисциплін, але студент часто обмежується традиційними технологіями, уникає застосування засобів ІКТ. *Середній рівень* відображає присутність приблизно половини ознак кожного критерію. Студент володіє фрагментарними знаннями про сутність і структуру професійно-педагогічних умінь учителів ГД, має недостатньо

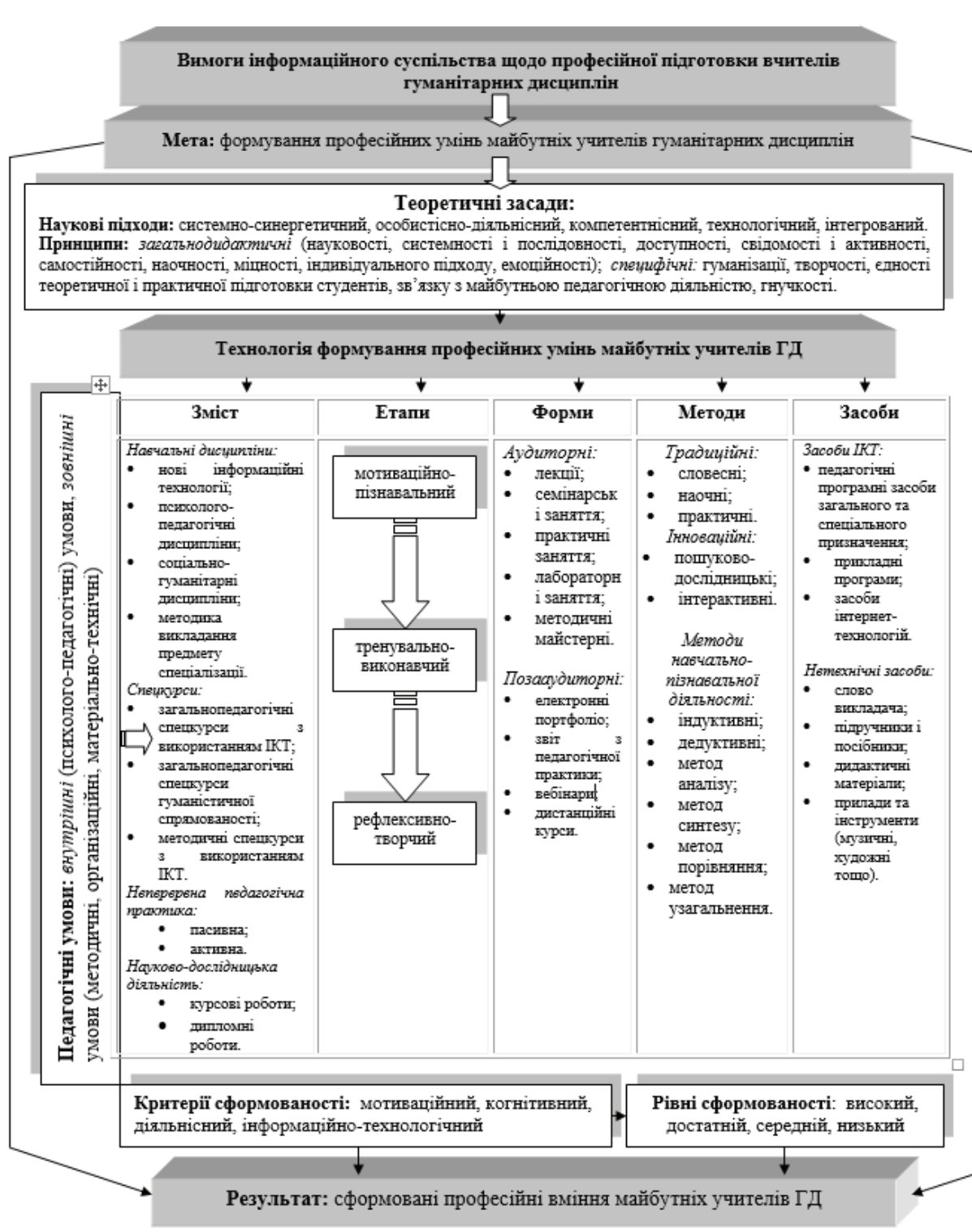

Рис. 1. Модель формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін з використанням ІКТ

стійкі мотиви та потреби їх формувати. *Низький рівень* встановлюється за наявності менше половини ознак за кожним критерієм або їх відсутністю. Знання студента про сутність і види професійних умінь учителів ГД є поверхневими або відсутні, мотиваційна сфера розвинена слабо або нерозвинена взагалі, тому студент майже не виявляє бажання формувати власні професійні вміння.

Таким чином, цілісна модель процесу формування професійних умінь майбутніх учителів ГД з використанням ІКТ представлена нами на рис. 1.

Висновки та перспективи подальшого дослідження. Отже, модель формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін з використанням ІКТ є системою взаємопов'язаних елементів у вигляді мети, змісту, методологічних підходів і принципів, технології формування професійних умінь, результату, а також критеріїв і показників рівнів сформованості вищезазначених умінь. Метою розробки цієї моделі є вдосконалення професійної підготовки майбутніх учителів гуманітарного профілю. Реалізація розробленої моделі передбачає впровадження технології формування професійних умінь майбутніх учителів ГД з використанням ІКТ у навчально-виховний процес ВНЗ у системі бакалаврської підготовки студентів гуманітарних факультетів та експериментальну перевірку ефективності запропонованої технології. Висвітленню цих питань буде присвячено наші подальші публікації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кузьмина Н.В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения. М., 1990. 119 с.
2. Слостенин В.А. и др. Педагогика: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Слостенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов; Под ред. В.А. Слостенина. М.: Издательский центр «Академия», 2002. 576 с.
3. Остряньська О.А. Формування комплексних педагогічних умінь у майбутніх учителів початкових класів: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04 / Остряньська Олена Анатоліївна; Харк. держ. пед. ун-т ім. Г.С. Сковороди. Харків, 2002. 20 с.
4. Зимовець О. Методологічні підходи до формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін в умовах інформаційного суспільства // Освітній простір України: Видавництво ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». 2015. Вип. 6. С. 41–47.
5. Современный толковый словарь. Изд. «Большая Советская Энциклопедия», 1997 г. (онлайн версия). URL: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl.htm>
6. Зимовець О.А. Принципи формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій // Нові технології навчання: наук.-метод. зб./ Інститут інноваційних технологій і змісту освіти МОН України. Київ, 2016. Вип. 89. Ч. 2. С. 98–103.
7. Зимовець О.А. Педагогічні умови формування професійних умінь майбутніх учителів гуманітарних дисциплін засобами інформаційно-комунікаційних технологій // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2015. Вип. № 3 (81).
8. Вітвіцька С.С. Основи педагогіки вищої школи: Методичний посібник для студентів магістратури. Київ: Центр навчальної літератури, 2003. 316 с.
9. Фіцула М.М. Педагогіка вищої школи: Навч. посіб. Київ: «Академвидав», 2006. 352 с. (Альма-матер).

10. Машбиць Ю.І., Гокунь О.О., Жалдак М.І., Комісаров О.Ю., Морзе Н.В. Основи нових інформаційних технологій навчання: Посібник для вчителів / Інститут психології ім. Г.С. Костюка АПН України; Інститут змісту і методів навчання. Київ, 1997. 260 с.

11. Морська Л.І. Інформаційні технології у навчанні іноземних мов: Навчальний посібник. Тернопіль: Астон, 2008. 256 с.

12. Карпенко Є.М. Педагогічні умови формування інформаційно-аналітичних умінь майбутніх учителів іноземних мов у процесі фахової підготовки: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Карпенко Євгенія Миколаївна; Житомир. держ. ун-т ім. Івана Франка. Житомир, 2014. 317 с.

REFERENCES

1. Kuzmina N.V. Professionalizm lichnosti prepodavatelia i mastera proizvodstvennogo obucheniia [Professionalism of the Personality of the Teacher and Master of Industrial Training]. M., 1990. 119 s. [in Russian].

2. Slastenin V.A. i dr. Pedagogika [Pedagogy]: Ucheb. posobiie dlia stud. vyssh. ped. ucheb. zavedenii / V. A. Slastenin, I. F. Isaev, E. N. Shiiianov; Pod red. V.A. Slastenina. M.: Izdatelskii centr «Akademija», 2002. 576 s. [in Russian].

3. Ostryanska O.A. Formuvannia kompleksnykh pedahohichnykh umin u maibutnykh uchyteliv pochatkovykh klasiv [The Formation of Complex Pedagogical Skills of Prospective Primary School Teachers]: Avtoref. dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04; Khark. derzh. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kh., 2002. 20 s. [in Ukrainian].

4. Zymovets Olena. Metodolohichni pidkhody do formuvannia profesiinykh umin maibutnykh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin v umovakh informatsiinoho suspilstva [Methodological Approaches to the Formation of Professional Skills of Prospective Teachers of the Humanities in the Information Society] // Osvitnii prostir Ukrainy: Vidavnytstvo DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasilia Stefanyka». 2015. Vyp. 6. S. 41–47 [in Ukrainian].

5. Sovremennyi tolkovyi slovar [Modern Explanatory Dictionary]. Izd. «Bolshaia Sovetskaia Entsiklopediia», 1997 g. (onlain versiia). URL: <http://www.classes.ru/all-russian/russian-dictionary-encycl.htm> [in Russian].

6. Zymovets O.A. Pryntsyipy formuvannia profesiinykh umin maibutnykh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Principles for the Formation of Professional Skills of Prospective Teachers of the Humanities by Means of Information and Communication Technologies] // Novi tekhnolohii navchannia: nauk.-metod. zb./ Instytut innovatsiinykh tekhnolohii i zmistu osvity MON Ukrainy. Kyiv, 2016. Vyp. 89. Chastyna 2. S. 98–103 [in Ukrainian].

7. Zymovets O.A. Pedahohichni umovy formuvannia profesiinykh umin maibutnykh uchyteliv humanitarnykh dystsyplin zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Pedagogical Conditions for the Formation of Professional Skills of Prospective Teachers of the Humanities by Means of Information and Communication Technologies] // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka: Vyd-vo ZhDU im. I. Franka. 2015. Vyp. № 3 (81) [in Ukrainian].

8. Vitvitska S.S. Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly [Fundamentals of Higher School Pedagogy]: Metodychnyi posibnyk dlia studentiv mahistratury. Kyiv: Tsentr navchalnoi literatury, 2003. 316 s. [in Ukrainian].

9. Fitsula M.M. Pedahohika vyshchoi shkoly [Pedagogy of High School]: Navch. posib. Kyiv: «Akademydav», 2006. 352 s. (Alma-mater) [in Ukrainian].

10. Mashbyts Ju.I., Hokun O.O., Zhaldak M.I., Komisarov O.Ju., Morze N.V. Osnovy novykh informatsiinykh tekhnolohii navchannia [Fundamentals of New Information Technologies of Education]: Posibnyk dlia vchyteliv / Instytut psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy; Instytut zmistu i metodiv navchannia. Kyiv, 1997. 260 s. [in Ukrainian].

11. Morska L.I. Informatsiini tekhnolohii u navchanni inozemnykh mov [Information Technologies in Foreign Language Teaching]: Navchalnyi posibnyk. Ternopil: Aston, 2008. 256 s. [in Ukrainian].

12. Karpenko Ye.M. Pedahohichni umovy formuvannia informatsiino-analitychnykh umin maibutnikh uchyteliv inozemnykh mov u protsesi fakhovoi pidhotovky [Pedagogical Conditions of Forming Information and Analytical Skills of Prospective Teachers of Foreign Languages in the Process of Professional Training]: Dys. ... kand. ped. nauk: 13.00.04 / Karpenko Yevheniia Mykolaivna; Zhytomyr. derzh. un-t im. Ivana Franka. Zhytomyr, 2014. 317 s. [in Ukrainian].